

- 1 Szongott Kristóf: Szamosújvár szab. kir. város monográfiája 1700-1900, I-III. Szamosújvár 1901. /Reprint: 1997-99/.
- 2 Magyar Irodalmi Lexikon I. Bp. 1963. 97.
3. Szongott Kristóf életének rövid összefoglalását és fontosabb műveinek felsorolását lásd a következő műben, Gazdovits Miklós: Az erdélyi örmények történetéből. Kolozsvár 2000. 96-7.
4. V.ö. i. m. 64-7.
5. Magyar Irodalmi... II. Bp. 1965. 469.
6. I. m. 1. 97.
7. Gazdovits i. m. 86.
8. Bogos Mária: A szépvízi örmény közösség. Bp. 1997. 88.
9. Dr. Hovhannesian Eghia: Hazai örmények a nemzet szolgálatában. Gödöllő 1940. 48.
10. Alexa Ferenc: Örmény szentmise. Kolozsvár 1919.
11. Hovhannesian i. m. 62.

* * *

Kiállítás

Február 10-én nyílt meg *Dobribán Fatime Jó messze* c. kiállítása a Várfok Galéria XO Termében. Sokan voltunk kíváncsiak a fiatal művészre, aki nagy táblaképeivel, harsány színeivel elkápráztatta a közönséget. Egzotikus tájak, emberek a vásznon, hangulat, életérzés. Érdekes cím, de csak később tudjuk meg, mennyire igaz. Ugyanis valóban jó messze van, amit látunk. A szerény fiatal művész avat be a valóságba, hogy saját kis sárgafalú szobájából látta meg e táj szépségét, színeit, magában. S hogy milyen magávalragadóan, az ellenőrizhető még március 12-ig, ameddig a kiállítás még látható.

M

* * *

Jankovics Marcell

Zodiacus tavasz

A négy sarkalatos erény

III.

Helyreigazítással kell kezdenem. Legutóbbi írásomat azzal zártam, hogy a következő, tehát a mostani „fejezet” témája a Bátorság (Erő) lesz. Nos, tévedtem, az a mostanira következő fejezet témája lesz, a mostanié a Bölcsesség, avagy az Okosság, mivelhogy feltevésem szerint az utóbbi tekinthető leginkább tavaszi erénynek.

Bölcsességnek nevezem első helyen, mivel Platón (magyar fordítója: Jánossy István) ezt a fogalmat használja, de nevezhetném éppúgy Okosságnak is, tekintettel arra, hogy a későbbi keresztény nyelvzetben az erény nevéként a latin *Prudentia* szerepel, annak pedig a „bölcsesség” nem, az „okosság” viszont megtalálható jelentéseinek a sorában. Nem kívánok e helyt belemenni a két szó értelme közti árnyalatnyi különbségek elemzésébe, csupán azt jelezni, hogy míg a bölcsességet a régiek mágikus képességnek tekintették - ótörök származék *bölcs* szavunk eredetileg „varázslót” jelentett, vö. angol *wise*: „bölcs”, *wizard*: „varázsló” -, a magyar *okosság* - nyilván kauzalitásra utaló gyöke okán (latin *causa*: „ok”) - hűvös ésszerűséget sugall. (Ha már itt tartunk: *ok* szavunk is ótörök eredetű).

Platón - Szókratész szavai mögé bújva - a bölcsesség mibenlétét a következőképpen határozza meg: „Az állam, melynek kialakulását nyomon követtük” - írja - „szerintem valóban bölcs, hiszen jó elhatározásokra képes...”

A jó elhatározás képessége... tudomány... Éppen a legcsekélyebb népréteg és rész által - amely az állam élén áll és parancsol - és az ő tudományuk által lesz bölcsés... az állam; és ez - úgy látszik - természettől fogva a legkisebb csoport...”

A fentiekből következőleg Platón a bölcsességet kevesek örökletes tulajdonságának tartja - talán ezért említi első helyen az erények sorában, mondván: „az államban először a *bölcsesség* válik nyilvánvalóvá”, - míg a többi erény tekintetében jelentőséget tulajdonít a nevelésnek is. Ha viszont veleszületett adottságnak tekintjük, akkor azt, mint a jó elhatározások szülőjét, éppúgy tekinthetjük - legalább részben - „varázslatos” beleérző képességnek, mint a józan *mérlegelés* tudományának. Erényünk gyakorlásának célját és értelmét tekintve is érdemes a latin elnevezés „háza táján” alaposabban körülnézni. A *prudentia* főnév a *provideo* igéből származik, aminek „előbb lát”, „előre lát”, („előre) gondoskodik”, „beszerez”, „vigyáz”, „ügyel”, „óvintézkedéseket tesz” a jelentése. Megjegyzendő, hogy az „előrelátás” képességét birtokosa varázslatos bölcsességének (jóstehetségének, megérzéseinek) éppúgy köszönheti a régiek felfogása sze-

rint, mint okosságának (tapasztalatokon nyugvó számításainak). A *prudentia* jelentései: „ismeret” „tudás”, „jártasság”, „körültekintés”, „okosság”, „belátás” (a szótáríró által megadott sorrendben), és közvetlenül a *prudens* melléknévből képződik, ami a *provideo* befejezett melléknévi igenévi alakjának (*provisus*) közép-, ill. felsőfoka, és „előrelátót” „okosan óvatost”, „megfontoltat”, „tudatost”, „szándékost” jelent (olyasmit is tehát, ami szembeállítható az „ösztönös” bölcsességgel).

A *prudentia* illetéknéppen közös töről fakad és rokon értelmű a *providentia* („gondviselés”) szóval (az angol, amely mindkét szót, fogalmat átvette - 1. *prudence*, *providence* -, szintén így gondolja), következésképpen igazi „gondviselő államhoz” illő erény ez. Említésre méltó, hogy a *prudens* többes száma (*prudentes*) „jogtudósok” jelentésű, a *provisio* azt jelenti: „gondoskodás”, „örizkedés valamitől”. A *prudens*-ből származik és francia közvetítéssel terjedt el az európai nyelvekben *prüd* szavunk („erénycsősz”, „túlzottan erkölcsös”, „álszemérmes”).

E szavak jelentése egyfelől erényünk - idő és térbeli - „kiterjedését” jelzi, ami a régiek téridőben való gondolkodásán túlmenően az erények évkörbe illeszkedésére utal. (L. „előrelátó”, „körültekintő”. De időbeliséget fejez ki maga az „okos” szó is, hiszen visszautal a viselkedést kiváltó eseményre: okra.) Másfelől utal az erények közti összefüggésekre, átfedésekre: mértékletességre (1. „örizkedés valamitől”, „okosan óvatos”, „megfontolt” stb.), az igazságosságra („jogtudósok”). A prudéria kapcsán emlékeztetnék arra, amit előző alkalommal idéztem Platónról arra vonatkozóan, milyen szerepet tulajdonít az erőnek (önmérsékletnek) a gyönyör, vágy ellenében.

Az Okosság megjelenítését illetően idézzük Ripát: „Nő, Janushoz hasonlóan két arccal, amint egy tükörben szemléli magát ... Két arca azt jelenti, hogy az okosság..., amely meghatározza (kiem. tőlem: emlékezzünk Platón szavaira!), mit kell tennünk, az elmúlt és eljövendő dolgok együttes mérlegeléséből (kiem. tőlem) származik... Hogy tükörben szemléli önmagát, az önmaga ismeretét jelenti... Ezt akarta mondani Szókratész is, arra buzdítván tanítványait, hogy minden reggel nézzék meg magukat tükörben.” Ábrázolták még az Okosságot karjára tekeredő kígyóval, az okosság és a periodikus idő (pl. az évkör) jelképével, a lábánál pihenő szarvassal, mely állatot Ripa a sebes gondolat (gyors lábak) és a megfontoltság (nehéz agancs, lassú kérődzés) állatképviselőjének tart, de amely a kígyó ellentétpárjaként szintén a bölcsesség és a körkörös idő jelképe volt (míg az előbbi évenkénti vedlése, az utóbbi agancsának évenkénti levetése és újránövesztése okán).

Ripa szerint szokták Prudentiát kezében nyíllal ábrázolni, amelyre remora, vagyis gályatartó hal tekereedik. A nyíl a gyorsan vágó ész, a hal mely a hajók fenekére tapadva azok futását fékezi, az azt fékező óvatosságot szimbolizálja. Hasonlítsuk össze ezt a képet Augustus római császár népszerű jelmondatával, mely így hangzott: *Festina lente!* „Lassan siess!”, és amit rokon, de mégis ellentétes értelemben horgonyra tekeredő delfin jelenített meg. (Értelemszerűen a sebesen úszó delfint a horgony fékezi.)

A régiek - köztük Ripa - magyarázatát kiegészíthetjük, pl. azzal, hogy a két arc közül az előre néző, fiatal, női arc a bölcs, amely „előre lát”, s hogy a hátra tekintő, szakállas öreg férfi a tapasztalt, okos, mely a dolgok okát is ismeri, s kettejük tudása a tükörben egyesül, hiszen az ifjú nő a tükörben azt is látja, ami mögötte van.

Ripa említi még - könyvének illusztrációja is így ábrázolja -, hogy az Okosság fejét olykor aranyos sisak fedi, amit eperfalombból font koszorú övezhet. Ez a XVI -XVII. sz. fordulóján élt szerző tudomása szerint is - mint mindjárt látni fogjuk - Prudentiát „tavaszi erénynek” mutatja.

A két arcú római istenre, Janusra való - egyébként jogos - hivatkozás ugyan elbizonytalaníthatna, hiszen Janust úgy szokás emlegetni, mint akinek a január elsejére eső újév napját szentelték a rómaiak, s akiről az év első hónapja a latin nevét kapta (*Januarius*). Ez önmagában véve igaz, csak hogy Janusnak idővel minden hónap első napján mutattak be áldozatot, mivel a nevéből is kiolvashatóan (*ianua*, „kapu”) minden ki- és bejárat ura volt - Portunus néven a kikötőké, Terminus néven a határoké -, átvitt értelemben pedig - térben és időben egyaránt - minden kezdet istene. (*Terminus* „tér- és időbeli határt” egyaránt jelent.) Tegyük hozzá, Terminust február 23-án ünnepelték, s ez a nap Caesar reformjái, sok szokás és ünnep tekintetében azon túl is az év utolsó, azaz határnapja volt. A február 23. és 28. közötti napok az ún. „szökőnapok” voltak, ma is február 23. után illesztjük a naptárba, ha kell, a szökőnapot. Március 1. volt e korai római naptárban az újév napja, és tulajdonképpen március 23-ig, a Kos havának égi patrónájaként tisztelt Minerva (gör. Athéné) ünnepének zárónapjáig tartott az újesztendőt kezdő ünnepeksorozat. Janus, de legalábbis a Janus-arc a tavaszújév időszakához nagyon is illő jelkép. Nem mellékes, hogy a csillagászati évet ma is március 21-ével, a tavaszi napéjegyenlőség napjával kezdjük, amikor a Nap a Kos jegyébe lép. (A minden kezdet fogalmához 1. ném. *Früh*, „korai”; *Frühe*, „reggel”; *Frühling*, „tavasz”.)

A mondott Kos jegy (hónap) jele kosszarvpárt formáz, és szokás e szarvakat Janus múltba és jövőbe tekintő két arcának vagy/és a hasonló jelentésű kétféjű sasnak megfeleltetni. Igen ám, csak hogy Prudentia nem is igazán Janus arcú alak. Janus férfiú, és két szakállas arca tükörszimmetrikus, Prudentia ezzel szemben ifjú hölgy, akinek tarkóján szakállas öreg arc mered a múltba. S így még inkább illik allegóriánk a tavaszhoz! Prudentia ugyanis - szerintem - egy testben a latinok ősi, ám népszokásban ma is üzött két szellemalakját: az agg Mamurius Veturiust és az ifjú Anna Perennát személyesíti meg. Mamurius Veturius a régi Rómában az óév - és az elmúlt tél szelleme volt, akinek képmását minden év március 14-én vidám hangoskodás közepette „kiűzték” (vö. a ma is élő óévbúcsúztató „télkiverés”, „téltemetés”, „télkihordás” szokásával), s akinek helyére másnap, március Idusán „behozták” a tavasz ifjú istennőjének, Anna Perennának felvirágzott, felszalagozott bábuját. (L. „kiszehajtás”, „villőzés”. *Nota bene*: e szokást virágvasárnap gyakorolják, virágvasárnap legkorábbi lehetséges időpontja március 15.!)

Az Okosság „kétarcúsága” az erények közti lehetséges kapcsolódások igen kifejező megjelenítésének tűnik. Ha ebből a szempontból nézem, múltba meredő tekintete a Mértékletesség intésére figyel, előre látó szeme az Erőből merít bátorságot. Kifejezőbben árulkodnak e belső összefüggésekről az erények közti aránytalanságok.

Ha az okosság mértékteleenné válik - az önmérséklet rovására -, a bátorság (erő) is meggyengül, s en-maga is: az okoskodás az okosságnál kevesebb. Madách Imre ma már közmondásszámba menő „luciferi” javallatával szólva: „Hát hagyjatok fel az okoskodással, a tett halála az okoskodás!” (A nyelvi kifejező-készség kis csodája az, ahogy a *-kodik* gyakorító képző finoman árnyalva a szó hangulatát - a cselekvés meg-megakadását, tétovaságát érzékeltetve - annak értelmét is megváltoztatja: az okoskodás az okosság-hoz képest akadémikus lesz.)

Prudentia nemcsak szomszédai, Temperantia és Fortitudo között egyensúlyoz, hat Justitiára is - l. mit ír erről Platón -, és persze viszont.

Nem állom meg, hogy szóba ne hozzam: Okosság évszaka, a tavasz latinus *ver*. A *ver* akár *iustitia* szinonimájának vagy inkább szópárjának, a *veritasnak* a gyöke is lehetne - hangalakját tekintve és népi etimologikus értelemben az is -, ahogy *veritas*, az „igazság”, a „valóság” ismerete az alapja, feltétele, gyökere *iustitiának*, az „igazságosságnak”.

Prudentia „tavasziassága” mellett tanúskodik már említett fejdíszre: az aranyos, eperfalommbal koszorúzott sisak. A sisakról Kos havának antik istennője: Athéné - Minerva juthat az eszünkbe, az az istennő, akit kivétel nélkül harci díszben, a fején sisakkal ábrázoltak, és aki a *bölcsesség* istennője volt (ezért mesélték róla, hogy isteni atyja fejéből pattant ki, mint a gondolat, vö. angol *spring*, „ugrik”, „rugó”, „forrás”, „tavasz”; s ezért volt a kuvik, a *bölcs* bagoly a szent madara). Az eperfaleveleket illetően viszont maga Ripa ad állításomat igazoló magyarázatot, mégpedig versbe szedve:

„A bölcs eperfa nem zöldell levéllel

Amíg a tél el nincs végképp temetve...”

De hát mi az, ami az okosságot, bölcsességet épp a tavaszhoz köti, azon túl, hogy Platón a bölcsességgel *kezdi* az erények ismertetését, és a régiek az égi, éves körforgás *kezdését* a természet újjászületésének élményétől indítva a tavaszhoz kötötték? (Vö. magy. *kikelet*.) Talán az, hogy az ember reggelente, szép időben, tavasszal elevenebb, frissebb szellemileg is? (L. ném. *Frühe, Frühling; frech*, „szemtelen”; *frei*, „szabad”, „fesztelen”; *freuen*, „megörvendeztet”; *frisch*, „friss”, „új”, „hüvös(!)” a példásor folytatható.)

Mindenesetre az a fölismerés, hogy a négy erény csak együtt és kiegyensúlyozottan gyakorolható eredményesen, *természetes* jelképi keretét találta meg az év-körben, illetve annak *természet* adta képmásán, számlapján: a csillagos égbolton (ismét emlékeztetnék arra, hogy a régiek számára ez a gondoskodás volt a *természetes*). Következésképpen a négy erénynek mint az évszakoknak, csillagos égnegyedeknek megfeleltethető allegóriáknak meg kell találnunk nemcsak évszaki, hanem csillagképi helyét is. Iustitia esetében ez könnyen ment: az őszi Mérleg csillagzat „adta magát”. Temperantia esetében - mint láttuk - ez már korántsem ilyen meggyőző, mert nem bizonyítható egyértelműen. Bár a Vízöntővel való azonosítás mellett további, korábban nem említett érv is szól. Az asztrális szimbolikában az egymással szembenálló csillagképek közt különleges kapcsolatot tételtek föl a régiek, különösen azok közt az állatövi csillagképek közt, amelyeket a Tejút köt össze, de legalábbis az állat-öv és a Tejút „két” szomszédságában találhatók. Ezek közé sorolható a Vízöntő és a vele átellenben látható (akkor éppen, amikor a Nap a Vízöntőben jár) Keverőedény csillagzat a Szűz „lábainál”. Ebben a jelképi kontextusban Temperantiát úgy képzelhetjük el, mint aki Vízöntőként a vizét (a Tejutat) a Keverőedénybe önti. Tegyük hozzá, Temperantiát angyal-szárnyakkal ábrázolták, és a négy evangélista közül Máté kísérelte, az angyalt hagyományosan a Vízöntő

csillagképnek szokás megfeleltetni. Prudentiára térve, őhöz a Kos, Bika és az Ikrek alatt elnyúló Egy-szarvú csillagkép egyaránt illik - gondoljunk a lábánál pihenő szarvasra. (Tudni való, hogy a ma már bizonyosan nem azonosítható „Szarvas” csillagzatok ezek közül a csillagképek közül kerülhettek ki, illetve az égboltnak ezen a táján voltak találhatóak.) A karjára tekeredő kígyóban, a szarvas ellentétpárjában, illetve a gályatartó halban pedig az átellenben látható ősz kígyós csillagzatokra ismerhetünk: a Kígyóra és a Vízikígyóra (ez utóbbi a „felborult” Keverődényből látszik kiömleni). Fortitudó állatkísérője az orosz-lán, csillagzata és évszaka így nem lehet vita tárgya. De róla tényleg legközelebb.

(Sine morbo VI. évf. 2001/1A tavasz)

* * *

Örmény családi összejövétel

Tavaly, május végén, hosszú idő eltelte után, először tartott családi találkozót Nagybányán a Gyergyó-i eredetű örmény **BOGDÁN** család. A kezdeményező a család egyik fiatal hölgytagja, a Nagybányán lakó Korsog Annamária gyógyszerésznő, született **Kabdebó** (édesanyja Bogdán lány volt).

Családunkban hagyomány volt a múlt század elejétől a második világháború végéig a havonkénti, de néha még gyakoribb családi összejövétel valamelyik családtagnál Kolozsváron, ahol a család nagy része a városban, vagy annak környékén lakott.

Ezek a szép és nagyon kellemes családi események a kommunizmus uralomrajutásával megszűntek, a család egy része a földbirtokok államosítása után kényszerlakhelyre került, vagy más vidéken próbálta létét biztosítani.

A családi kapcsolatok nem szűntek meg, csak éppen az összejövételre nem volt sem alkalom, sem kedv.

Ahhoz viszonyítva, hogy a múlt század negyvenes éveinek végéig a család tagjai szinte egy tömbben, elérhető közelségben laktak, a következő évtizedekben nagyon szétszóródtak, Románián és Magyarországon kívül még az Egyesült Államokba és Ausztráliába is jutott belőlünk. A rendszerváltás után a kapcsolatfelvétel könnyebbé vált, de még így is szinte másfél évtizednek kellett eltelnie, hogy ez az összejövétel létrejöhessen.

Annamária fáradságot és költséget nem kímélve szervezte meg ezt a találkozót, mely egy hétvégén a legteljesebb megelégedéssel zajlott le. Jelen voltak a családból 25-en, és 17-en hiányoztak, részben igazoltan, de igazolatlanul is. A jelenlévők, de a hiányzóak is mindnyájan vallják az örmény eredetet, annak ellenére, hogy házasság révén székely-magyar, szász, sváb, román vér is keveredett az örmény vérhez, de ez nem egyedülálló eset az erdélyi örmények életében.

A jelenlévők szeniorja a most 89 éves **Bogdán István**, a zilahi vágóhíd nyugalmazott igazgatója, aki hála a Fennvalónak jó fizikai erőnlétben és tökéletes szellemi frissességben vett részt a családi összejövételen.

A szombat reggeli találkozó után a nagybányai temetőben nyugvó elhunyt családtagok sírjainak felkeresése és koszorúzása következett. Dél felé egyik központi vendéglő különtermében rendezett ebéden, majd utána vacsorán vett részt a népes család, mivel a már hosszú idő óta nem találkozott -mondhatni mind közeli rokonoknak a régi emlékek felelevenítése, és az újabbak megbeszélése meglehetősen sok időt vett igénybe. Jócskán este lett mire az egész társaság nyugovóra tért, de még akkor is az egyes otthonokban éjfélig is folytatódott a beszélgetés.

Másnap reggel, remekül szervezve, mikrobusszal és személygépkocsival kirándulás volt Felsőbányára, a Fernezely-i gyűjtőtóhoz és ennek környékére, majd koradélután visszaérkezve a Nagybányán lakó családtagoknál ebéd, rövid sziesztázás és beszélgetés után a búcsúzás mindég fájdalmas percei következtek.

A más helységeken lakó családtagok, ki-ki hazaindult, de csakis azután, hogy mindannyian ünnepélyesen megfogadtuk: ha nem is évente, de legalábbis két évente a nagy családi összejövételt megszervezzük, és lehetőleg azokat is rábírjuk a részvételre, akik ez alkalommal hiányoztak. A mielőbbi viszontlátás reményében búcsúztunk egymástól!

Bogdán Imre Kolozsvár

* * *